

The relationship between language and degeneration in the reading of Reza Davari Ardakani

Seyed Javad Miri*

Fatemeh Ahmadi**

Abstract

In the last one hundred years in Iran, a thinker who spoke about the ontological dignity in a problematic manner is Reza Davari Ardakani. In terms of thinking about the nature of language, it is the question of existence, and the question of existence is the question of human nature. The future of man depends on being able to think about the nature and essence of language, because the nature and essence of man and human society cannot be created without affection, humanity and love. In the critical reading of judgment, if we do not deal with the essence of language, distress, division, grouping, war and strife will become an integral part of human life in the new civilization, and the way to overcome this impasse is to deal with the essence of existence. The essence of existence is nothing but existence, fear, love, solidarity and attachment. But today, if there is no love, there is no mercy, there is no affection, and there is division, and with all these existing scientific approaches, we will not reach a conclusion. Because we still did not take the question of human nature or the question of existence seriously and reduced language to psychological, sociological, literary, political and historical approaches. Language, human nature, existence and thinking are placed in a system that somehow questions nature. The question of essentialization means the question of the possibility of another kind of future and another kind of being in another historical situation and thinking about it.

* Full Professor, Social Sciences Research Institute, Humanities and Cultural Studies Research Institute, Tehran. Iran (Corresponding Author), Seyedjavad@hotmail.com

** Assistant Professor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Lorestan University, Lorestan. Iran, Ahmadi.f@lu.ac.ir

Date received: 29/07/2024, Date of acceptance: 28/08/2024

Keywords: language, essence of language, existence, ancient dignity, ontological dignity, logic, logos.

Introduction

Over the last century, the scientific and philosophical landscape of contemporary Iran has witnessed numerous developments concerning the problem of language. Despite this intellectual activity, those developments have rarely been incorporated into academic curricula, institutional research programs, or the broader public sphere. Language debates have largely remained marginal within Iranian university departments and mainstream scholarly texts. Against this backdrop, Reza Davari Ardakani offers an ontological reappraisal of language that departs from the dominant linguistic, sociological, psychological, and historicist treatments. For Davari, language is not merely a tool, a social practice, or a psychological phenomenon; it is a locus of existential inquiry intimately tied to the question of human nature and being. This study asks: What are the theoretical foundations of Davari's ontological account of language? Why and in what ways does this account matter for contemporary thought in Iran? And how does Davari connect the state of language to cultural decline and civilizational crisis?

Materials and Methods

This research uses a critical social theory methodology grounded in close textual analysis and conceptual interpretation. Primary materials comprise Davari's books, essays, lectures, and recorded interviews where he addresses language, being, culture, and modernity. Secondary sources include scholarship in the philosophy of language, existential ontology, critical theory, and studies on the sociology of knowledge and the state of the humanities in Iran. The analytic procedure involved systematic extraction of key claims, thematic coding of ontological and ethical motifs, and comparative analysis against prevalent disciplinary approaches (linguistics, social sciences, psychology, literary studies). Emphasis was placed on reconstructing Davari's theoretical architecture (his premises, central concepts, and argumentative moves), tracing inferential links between language and civilizational diagnosis, and identifying gaps in extant Iranian scholarship that have left Davari's theses underexamined.

Discussion & Result

Marginalization of the ontological dimension: Contemporary Iranian inquiry into language has largely foregrounded instrumental, descriptive, or functional questions-how language operates, how social structures shape discourse, or how cognitive mechanisms undergird communication-while the ontological question of what language is in relation to human being remains underexplored.

Davari's ontological framing: Davari situates language at the heart of existential inquiry. He contends that reflection on the nature of language is effectively reflection on the nature of human existence. Language, in his view, reveals and shapes human possibilities, modes of relatedness, and the horizons of meaning that constitute civilizational life.

Language as axis of cultural health: Davari argues that neglecting the ontological significance of language contributes to the erosion of moral-affective capacities-affection, empathy, solidarity, generosity-within social life. Such erosion manifests in cultural fragmentation, diminished civic bonds, and a widening civilizational crisis.

Critique of reductionist approaches: Davari critiques the tendency to reduce language to empirical categories (psychological processes, sociological patterns, historical artifacts, or political devices). He maintains that these reductions, while methodologically useful, are insufficient for diagnosing and remedying deeper civilizational maladies because they bypass questions of meaning, purpose, and the ethical dimensions intrinsic to language.

Normative-ontological rehabilitation: Reclaiming an ontological account of language opens a normative pathway for cultural restoration: by re-centering language as a vehicle of humanizing values, societies can recover relational virtues and reconstitute social fabrics that sustain healthy forms of coexistence and collective agency.

Conclusion

Theoretical implications: Davari's ontological reading constitutes a substantive and generative research program for the philosophy of language in Iran. It reorients philosophical inquiry by integrating questions of being, human essence, and ethical life into the analysis of language, thereby offering a conceptual framework for diagnosing cultural and civilizational dysfunctions that are otherwise neglected by specialized disciplines.

Academic and curricular implications: To translate Davari's insights into sustained academic practice, institutional interventions are required: curriculum reform that incorporates ontological and hermeneutic perspectives on language; establishment of interdisciplinary research centers that bridge philosophy, cultural studies, and social theory; and the promotion of graduate and postdoctoral projects focused on language-as-being.

Practical and cultural recommendations: Restoring the humanizing potential of language entails educational and civic initiatives that cultivate ethical-linguistic competencies-training in dialogical listening, rhetoric that privileges solidarity over antagonism, and cultural programs that encourage imaginative empathy. Public discourse should be reframed not merely as information exchange but as a domain for cultivating mutual recognition and shared values.

Research agenda and limitations: This study is an initial step toward a systematic appraisal of Davari's position; it documents and reconstructs his core theses but does not exhaustively engage all primary texts or empirical manifestations of his critique. Future studies should undertake comparative analyses (placing Davari alongside continental and analytic traditions that treat language ontologically), empirical investigations into the social consequences of linguistic impoverishment, and pedagogical experiments to test whether ontologically-informed language education can measurably affect communal resilience.

Final remark: Davari's ontological interrogation of language challenges both scholars and institutions to reconceive language not as a neutral medium but as a foundational dimension of human existence. Taking that challenge seriously could redirect intellectual energy in Iran toward interdisciplinary, value-oriented scholarship capable of addressing cultural decline and envisioning alternative civilizational trajectories.

Bibliography

- Bloomfield, L. (1939). *Linguistic Aspect of Science*, Chicago.
- Bohr, N. (1962). *Atomic Physics and Human Knowledge*, New York.
- Carnap, R. (1978). "The Overcoming of Metaphysics through Logical Analysis of Language" In Michael Murray, ed. *Heidegger and Modern Philosophy, critical essays*, New Haven and London, Yale University Press, pp. 23-34.
- Davari Ardakani, Reza, (1969), *Language, Man and Civilization*, Culture and Life Magazine, No. 1, Special Culture. [In Persian]

413 Abstract

- Davari Ardakani, Reza, (2011), Poets in the time of Asrat: Considerations about Hafez and the truth of poetry and poetry, Tehran: Ask.
- Davari Ardakani, Reza, (2012), Poetry and Hamzbani, Tehran: Rasta. [In Persian]
- Herrick, C. J. (1956). The Evolution of Human Nature, New York.
- Lacoste, Jean, (1996), Philosophy in the 20th century, translated by Reza Davari Ardakani, Tehran: Samit Publications. [In Persian]
- Maulavi, Jalaluddin Mohammad, (1999), Masnavi Manavi, based on the corrected version of Reynolds Nicholson, with an introduction by Ustad Badiul Zaman Forozanfar, Amir Mostaan Publishing House, Tehran. [In Persian]
- Manouchehri, Abbas, (1996), Basics of Max Weber's Critical Thought, Journal of Political and Economic Information, No. 103 and 104. [In Persian]
- Nowzari, Hossein Ali, (2007), Frankfurt school critical theory in humanities and social sciences. Tehran: Esharagah. [In Persian]
- Pooya, Azam, (2014), Falling in the Qur'an and the Bible, Binat Magazine, second year, number 8. [In Persian]
- Pirouzkari, Mohammadreza, (1973), Eric From and his mission, Jundishapour, second year, number 1. [In Persian]
- Passmore, J. (1972). "Logical Positivism" in Paul Edwards, ed. Encyclopedia of Philosophy, New York: Macmillan Company and Free press, Vol V
- Strauss, Leo, (2019), German roots: Nietzsche, Freud, Husserl, Heidegger, Gadamer, Cohen, translated by: Shervin Moghimi Zanjani, Pegah Roozer Nu Publications. [In Persian]
- Wittgenstein, Ludwig, (2001), lecture on the ethics of the logical-philosophical treatise, translated by Abdul Karim Rashidian, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Wittgenstein, Ludwig, (2001), Philosophical Researches, translated by Fereydoun Fatemi, Tehran: Center. [In Persian]
- Waisman, F. (1951). Introduction to Mathematical Thinking: The Formation of Concepts in Modern Mathematics, New York.
- Wittgenstein, (1969), Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Wittgenstein, Ludwig, (1961), *Notes Books*, Translated by G.E.M. Anscombe. London: Oxford.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نسبت زبان و انحطاط در خوانش رضا داوری اردکانی

سیدجواد میری*

فاطمه احمدی**

چکیده

در یکصدسال اخیر در ایران متفکری که از حیثیت انتولوژیک و بصورت مساله مند به زبان پرداخته، رضا داوری اردکانی است. از نظر اندیشیدن در باب ذات زبان همان پرسش از وجود است و پرسش از وجود، پرسش از ذات بشر است. آینده انسان در گرو این است که بتواند در باب ماهیت و ذات زبان بیندیشد، زیرا ماهیت و ذات انسان و اجتماع انسانی بدون مهر و الفت و انس و عشق ممکن نیست ایجاد شود. در خوانش انتقادی داوری اگر به ذات زبان نپردازیم پریشانی و تفرقه و گروه بندی و جنگ و نزاع بخش لاینفک زندگی انسان در تمدن جدید می شود و راه عبور از این بن بست، پرداختن به ذات وجود است. ذات وجود چیزی جز جود و دهش و مهر و عشق و همبستگی و دلبستگی نیست. اما امروز اگر جود نیست، مهر و بخشندگی و الفت و انس نیست و تفرقه هست و با اینهمه رویکردهای علمی موجود باز به نتیجه نمی رسیم، چون هنوز پرسش از ذات بشر یا پرسش از وجود را جدی نگرفتیم و زبان را به رویکردهای روانشناختی، جامعه شناختی، ادبی، سیاسی و تاریخی تقلیل دادیم. زبان، ذات بشر، وجود و تفکر در منظومه ای قرار می گیرند که به نوعی پرسش از ذات می کنیم. پرسش از ذات کردن یعنی پرسش از امکان نوع دیگری از آینده و نوع دیگری از بودن در وضع تاریخی دیگر و در باب آن اندیشیدن.

کلیدواژه ها: زبان، ذات زبان، وجود، حیثیت انتیک، حیثیت انتولوژیک، لوژیک، لوگوس.

* استاد تمام، پژوهشکده علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، Seyedjavad@hotmail.com

** استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران، Ahmadi.f@lu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۷

۱. مقدمه

پرسش از ماهیت زبان، پرسشی دیرپا در اندیشه بشر بوده است. سوای دانش‌های تخصصی که با هدف مطالعه علمی زبان و قواعد و ساختار آن شکل گرفته‌اند، تفکر فلسفی نیز به شیوه خاص خود از چیستی و حقیقت زبان پرسش کرده است. اهمیت این مسئله و تأمل فلسفی درباره آن به ویژه در تاریخ عقلانیت مغرب زمین آشکار است. در تأیید این ادعا می‌توان به جریان فکری غالب در فلسفه معاصر غرب اشاره کرد که ژان لاکوست با الهام از ریچارد رورتی از آن به عنوان «گشت زبانی» در فلسفه تعبیر می‌کند (لاکوست، ۱۳۷۵: ۲۳-۲۴). به این ترتیب هرچند مسئله زبان هرگز در فلسفه و به ویژه نزد یونانیان مورد غفلت نبوده است (Wittgenstein, 1961:24)، پرسش از زبان، دلالت و معنا در اندیشه معاصر اهمیت ویژه‌ای یافته است؛ به طوری که امروزه به جای «فلسفه زبان» غالباً و عمدتاً با «فلسفه‌های زبانی» که از چشم‌انداز زبان و حتی از طریق نقد زبان به مسائل فلسفی می‌نگرند روبه‌رو هستیم (Wittgenstein, 1969:31).

در یکصد سال اخیر در ساحت علمی و فلسفی ایران معاصر، تحولات بیشماری از منظرهای گوناگون در باب امر زبانی صورت گرفته، اما این تحولات در حوزه‌های آکادمیک ظهور نداشته و به دلیل این تاخر نظری اصولاً امکان ورود به بحث زبان در ساحت عام هنوز رخ نداده است و اگر هم کسانی وارد بحث‌های زبانی شده‌اند کماکان این بحث‌ها در حاشیه قرار گرفته و در متن و مشخصاً در دپارتمان‌های دانشگاهی ایران بروز پیدا نکرده است. یکی از کسانی که تلاش کرده موضوع زبان را مسئله‌مند (Problematizing Language) کند نه آنگونه که زبان‌شناسان، جامعه‌شناسان و روانشناسان به آن پرداخته‌اند، یعنی به مسئله زبان از منظر انتولوژیک^۱ پرداخته است، دکتر رضا داوری اردکانی است. در این پژوهش با روش تحلیلی توصیفی به بررسی مبانی دیدگاه دکتر داوری در باب مساله زبان، چرایی و چگونگی اهمیت آن در تفکر معاصر و نسبت زبان با انحطاط فرهنگی و بحران تمدن پرداخته می‌شود. تا جایی که جست‌وجوهای نگارنده نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی درباره دیدگاه دکتر داوری در این خصوص انجام نشده است. ازاین‌رو پژوهش حاضر شاید بتواند گامی کوچک در پیش بردن مطالعات فلسفه زبان در ایران بردارد.

۲. زبان، انسان و تمدن در تفکر داوری

۱.۲ چگونگی و چرایی اهمیت زبان در تفکر معاصر

داوری در مقاله «زبان، انسان و تمدن» در مجله «فرهنگ و زندگی» نشان داده است که در ایران معاصر بطور جدی در باب زبان تأمل کرده است. وی بحث خود در باب زبان را اینگونه شروع می‌کند:

تحقیق درباره زبان اختصاص به گروه خاصی از عالمان که آنها را زبان‌شناس می‌گوییم ندارد. البته آنها از نظرگاه خویش مطالعات زبان‌شناسی را دنبال می‌کنند. اما علمای علوم اجتماعی اعم از روانشناس و جامعه‌شناس و انسان‌شناس و حتی فلاسفه اهمیت بسیار به مسئله زبان می‌دهند و اینها بیشتر توجه خود را به این امر معطوف می‌دارند. (داوری، ۱۳۴۸: ۱۷)

نگاه نقادانه داوری به مساله زبان: قریب شصت سال پیش داوری یک مسئله (problematic) را با نگاه نقادانه صورتبندی کرده است. وی انحصاری که فقط زبان‌شناسان در باب زبان صحبت می‌کنند را زیر سوال برده است و اینکه اساساً مقوله زبان فراتر از حوزه تخصصی زبان‌شناسان است و به نظر می‌رسد امروز در ایران معاصر به یک معنا وضعیت خیلی بدتر هم شده است. به این معنا که کلاً به مسئله زبان حتی پرداخته نمی‌شود، بلکه به مصداق امر زبانی پرداخته می‌شود که آن مصداق هم فقط زبان فارسی و تطورات آن در تاریخ است. در این مقاله او پرسش مهمی را مطرح می‌کند:

«چگونه و چرا زبان این اهمیت را در تفکر معاصر به دست آورده است؟ اساساً چرا در تفکر معاصر زبان تبدیل به یک امر کانونی شده است؟» (داوری، ۱۳۹۰: ۲۰)

این همان سخنی است که بر اساس نگاه ویتگنشتاین «تمام فلسفه نقادی زبان» است؛ یعنی برخلاف انگاره‌هایی که فلسفه یا فیلسوفیا را دوستداری حکمت و دانایی و حقیقت می‌دانند، وظیفه فلسفه نقادی زبان است. آنگاه با این چرخش پارادایمی می‌توان درک کرد که چرا زبان در وضعیت کنونی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. در این بستر است که شاید بتوان به رویکرد داوری و پاسخ او به این دغدغه اندیشید. پاسخ داوری این است:

از لحاظ علوم اجتماعی پاسخی که به این سوال داده می‌شود نسبتاً سطحی و روشن است، اما در زیر این سطح، عمقی است که می‌توان تا حدودی نیز به آن دست یافت. می‌دانیم که روابط بین اقوام و ملل و برخورد تمدن‌ها هرگز به صورت امروزی یا به

صورتی که در تاریخ جدید دیده می‌شود نبوده است. این رابطه که در واقع می‌توان آن را به صورت تمایل به تسلط تمدن غربی بر فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر تعبیر کرد مسئله زبان‌های مختلف و طبقه‌بندی زبان‌ها و ساختمان و بنیان آنها را مطرح می‌کند. تمدن غربی باید بسیاری چیزها در باب تمدن‌ها و فرهنگ‌های دیگر بداند و از جمله زبان آنها را که وسیله تفاهم است - این تفاهم به هر صورت و با هر نتیجه‌ای که می‌خواهد باشد - بشناسد. دلیل اساسی این امر این است که اگر این تمدن، تمدن برتر و علی‌الاطلاق است باید همه چیز را تصاحب و از آن خود کند. در این زمینه ترجمه و فهم آثار مکتوب و غیرمکتوب که به زبان‌های گوناگون نوشته شده است مشکلات تازه‌ای پیش می‌آورد. این مشکلات که ابتدا و علی‌الظاهر در قلمروی زبان مطرح می‌شوند مربوط به اختلاف در فرهنگ و نحوه تفکر است و وقتی توجه شود که نشانه‌های اختلاف فرهنگی در زبان ظاهر می‌شود مسئله به صورت نسبتاً عمیقی مطرح می‌گردد. مترجمان با اینکه غالباً به اشکالات بسیاری در کار خود برخوردند متوجه این معنی نشده‌اند که افکار متعلق به یک فرهنگ را نمی‌توان به زبان دیگری غیر از زبان آن فرهنگ بیان کرد و اگر فرهنگ‌ها هم اختلاف دارند و زبان و فکر و فرهنگ هم از یکدیگر جدا و منفک نیستند، ترجمه آثار فرهنگی - و نه تمدنی - تقریباً کاری محال می‌شود، به این ترتیب برای فهم یک فرهنگ باید زبان آن را نه به طور سطحی و صرفاً برای معامله و تفهیم و تفکر مربوط به زندگی روزمره آموخت بلکه باید آن را چنان یاد گرفت یا با آن انس و الفت یافت که حضور فرهنگ را احساس کرد، و گرنه از طریق آشنایی با یک فرهنگ و رفتارها و افکار اقوام، آن هم با اطلاق نحوه تفکر و زبان و مفاهیم، شخص محقق بر معانی آن فرهنگ به جایی نمی‌توان رسید. و به این ترتیب است که معمولاً برداشت‌های مردم‌شناسی و انسان‌شناسی بر اساس طرز تفکر علمی و فلسفی غرب و اصالت دادن به این طرز تفکر و مطلق انگاشتن آن، حقیقت فرهنگ‌ها را معلوم نمی‌کند. در این زمینه باید به نکته دیگری نیز توجه کرد که از آنچه گفتیم اساسی‌تر است. اگر در دو قرن اخیر به این معنی توجه شده که فرهنگ‌ها و ملل مختلف، زبان یکدیگر را نمی‌فهمند امروز مسئله جنبه دیگری هم پیدا کرده است، چه میان گروه‌های مختلفی که از یک تمدن هستند و مهم‌تر از آن، میان افراد و اشخاص نیز تفاهم مشکل و احیاناً محال شده است. عالمان رشته‌های مختلف که محدود در تخصص خود هستند زبان یکدیگر را نمی‌فهمند و این بی‌همزبانی مخصوصاً در مجامع علمی و سمینارهایی که متخصصان رشته‌های مختلف شرکت دارند کاملاً محسوس است. از این گذشته بشر عادی امروز هم بیش از هر وقت خود را غریب و تنها و دورافتاده از یار و دیار می‌بیند و بالطبع در جستجوی همدمی و همزبانی و همداستانی

است و دروغا که همزبانی هم نمی‌یابد. البته مراد این نیست که قبل از این تاریخ و قبل از بنیاد تمدن غربی این مشکل وجود نداشته است، همیشه و در هر زمانی نوعی احساس غربت و میل به همزبانی دیده شده است. متها در تاریخ غرب از زمان سقراط و افلاطون و ارسطو یعنی از زمانی که لوژیک^۲ جای لوگوس^۳ را گرفت، همزبانی کمتر ممکن شد و در تاریخ جدید جانها و دلها بیشتر از هم دور شد و حرف و گفت و صوت جای کلام را گرفت.

اگر مولوی در روزگار خود ناله می‌کرد که: هرکسی از ظن خود شد یار من / از درون من نجست اصرار من

و یا: آتش است این بانگ نای و نیست باد / هرکه این آتش ندارد نیست باد (مولوی، ۱۳۷۸، دفتر اول، بخش ۱: ۵)

امروز این آتش به سردی گراییده است و نفرین مولای بلخ موثر افتاده است و انسان نیست و نابود شده است. ما زبان اصیل خود را از دست داده‌ایم و این همه حرف و نوشته و کتاب که هست و بیش از هر زمان دیگری هم هست، هیاوهی زبان اشیاء و به تعبیر رایج، وسیله تفهیم و تفهم امور مربوط به گذراندن معاش است. آیا بشر جدید احساس نمی‌کند که فقط حرف می‌زند و از اصل خویش دور افتاده و به شیئی در میان اشیاء دیگر مبدل شده است؟ پس هم‌داستانی و محاذی که ذات بشر است چه می‌شود؟ آیا نباید به جستجوی زمان و زبان از دست رفته رفت؟ (داوری، ۱۳۴۸: ۱۷-۱۸)

تمایز امر انتیک^۴ و انتولوژیک: اینجا داوری بین لوژیک و لوگوس تمایز قائل می‌شود. فلاسفه قاره‌ای هم بین ساحت انتیک و ساحت انتولوژیکال به تمایز قائل شده بودند و این شاید در امتداد سخنی باشد که سید احمد فردید هم پیشتر به آن اشاره کرده بود که تقریباً از سقراط تا به اکنون، قریب به دو هزار و پانصد سال، تفکری که حداقل از یونان شروع می‌شود و بعد اروپا و حتی جهان اسلام را هم تحت تاثیر خودش قرار می‌دهد و با آمدن مدرنیته، جهان ذیل سلطه این تفکر قرار می‌گیرد، انسان تحت تاثیر تفکر متافیزیکال قرار می‌گیرد که انسان را به سمت غروب وجود سوق می‌دهد و امکان محاذی، انس و کلام از بین می‌رود و انسان به جای اینکه با **منادات هستی** آشنا باشد یا در ساحت وجود بتواند درکی از هستی خود یا وجود داشته باشد در عالم موجود قرار می‌گیرد. اینجا داوری به بحث شیء‌وارگی انسان یا **مَد/لِیتی** که در مکتب انتقادی فرانکفورت از آن به عنوان **اینسترومنتالیسم** یا سیطره و چیرگی تفکر ابزارگرایانه یاد می‌کند، اشاره دارد (نوذری، ۱۳۸۶:

۳۸). تفکر ابزارگرایانه و تفکر اُنْتیک باعث می‌شود که انسان نتواند تصور دقیق انتولوژیکالی از زبان و کلام داشته باشد. با این رویکرد داوری ما وارد فضای دیگری از زبان می‌شویم که این رویکرد که قریب به شصت سال پیش در ایران مطرح شده است، در حاشیه قرار گرفته و وارد متن بحث‌های فلسفی، نظری و تئوریک در باب زبان در ایران نشده است و کسانی که در ایران در باب زبان گفتگو می‌کنند، زبان را به مثابه زبان مصداقی ذیل ادبیات فارسی یا ذیل نگاه‌های تاریخی آن هم در گفتمان ناسیونالیسم یا در چارچوب علوم سیاسی به مثابه یک امر سیاسی و امنیتی نگاه کرده‌اند. اما رویکرد داوری فضایی ایجاد می‌کند که پرسش بنیادین‌تری بپرسیم که وضع کنونی زبان و انحطاط فرهنگ و بحران تمدن چه رابطه‌ای با هم دارند؟ داوری از ما می‌خواهد که به این سوال نه در سطح رویکردهای زبان‌شناسی بلکه در سطح انتولوژیکال بیندیشیم.

۳. نسبت وضع کنونی زبان با انحطاط فرهنگی و بحران تمدن

در مورد فضای زبان‌شناختی و اینکه زبان فارسی چه جایگاهی در امر اجتماعی ایرانیان دارد و اساساً زبان‌های دیگری که در ایران وجود دارند یا زبان‌هایی که در جهان وجود دارند چه نسبتی با هم دارند، یا اینکه انسان از منظر عصب‌شناسی زبان (Neuro-Linguistic) چه شاخص‌ها یا چه ساختاری دارد که می‌تواند زبان را فرا بگیرد، داوری پرسشی را مطرح می‌کند که وضع کنونی زبان و انحطاط فرهنگ و بحران تمدن چه رابطه‌ای با هم دارند؟ پاسخ وی قابل تأمل است:

ما معمولاً تمایل داریم که یکی را علت دیگری بدانیم و فی‌المثل بگوییم انحطاط فرهنگ، زبان را به این صورت منحنی درآورده است. این بیان اتفاقاً از لحاظ علم جدید که ذاتاً انتزاعی است درست به نظر می‌رسد، اما اگر کسی نخواهد به چنین انتزاعی بپردازد که از این لحاظ بآسی هم بر او نیست، بالطبع تعیین رابطه علت و معلول هم منتفی می‌شود. ممکن است با قبول این معنی بگوییم زبان جزئی از فرهنگ است و از آنجا که فساد کل موجب فساد افراد می‌شود و افراد درون کل، تاثیر و تاثیر متقابل دارند، انحطاط فرهنگ و زبان متلازم است. در این زمینه نیز می‌توان بحث و چون و چرا کرد، زیرا اولاً این مطلب در صورتی صحیح است که بپذیریم زبان جزئی از فرهنگ است. علم انتزاعی جدید که غالباً به ساده کردن و حتی گاهی مبتذل ساختن امور می‌پردازد، نظایر این معنی را به آسانی می‌پذیرد و آنها را به مثابه بدیهیات قلمداد می‌کند، اما در واقع این امر نیز اگر بدیهی نباشد روشن است که این کلی که آن را

فرهنگ می‌نامیم بدون زبان ممکن نیست و مگر می‌شود گفت که جزء از آن حیث که جزء است لازمه وجود کل باشد و یا با از بین رفتن جزء کل هم از میان برود. به این ترتیب چگونه می‌توانیم زبان را جزئی از فرهنگ قلمداد کنیم درحالی که اگر زبان نباشد فرهنگ هم نیست و اصولاً هرگونه رابطه‌ای بی‌معنی می‌شود. ثانیاً وقتی می‌توان از ارتباط اجزاء یک فرهنگ - اگر فرهنگ اجزائی داشته باشد - بحث کرد که آن را یک نظام معقول بدانیم و اعتبار را نیز صرفاً به زبان منطقی و مفهومی بدهیم. البته در جامعه بشری می‌توان از یک نظام معقول سخن گفت اما آنوقت دیگر هرچه می‌گوییم مربوط به تمدن است و اگر کسانی مثل فردینان دوسوسور و ژاکوبسون از سیستم زبان سخن می‌گویند از این جهت حق دارند که نظرگاه علمی دارند؛ یعنی زبان موجود در تمدن فعلی را منظور می‌کنند. می‌دانیم که برگسون هم زبان را زبان عقل می‌داند اما عقلی که او اینجا مراد می‌کند با معقول هگلی یکی نیست. این عقل و زبان متناظر آن، مناسب دنیای ماده و وسیله‌ای برای تسخیر این دنیاست، پس آدمیان بنابر اقتضای حاجات مادی و اجتماعی زبان را به کار می‌برند. بدیهی است که زبان وقتی به حرف تبدیل شود چیزی جز آنچه برگسون می‌گوید نیست و اگر این فیلسوف به حیث تاریخی توجه داشت و به طور مطلق درباره زبان حکم نمی‌کرد رای او قابل تأمل بود، چه پیداست که او انحطاط تمدن و زبان را احساس کرده است، منتها این فرض را مربوط به ذات زبان دانسته و به بیان دیگر زبان را عین ذات انحطاط گرفته است. پس مسئله را چگونه باید عنوان کرد؟ من به این نوشته، عنوان «مسئله زبان در دوران انحطاط فرهنگ و بحران تمدن» داده‌ام و از ابتدا می‌خواستم بگویم زبان در دوران انحطاط فرهنگ و بحران تمدن به حرف تبدیل شده است. (داوری، ۱۳۴۸: ۱۸)

تمایز لوژیک و لوگوس: تمایز داوری بین لوژیک و لوگوس بسیار اهمیت دارد و آن را در نسبت با امر زبانی به زیبایی تعبیر و تفسیر می‌کند:

زبان در دوران انحطاط فرهنگ و بحران تمدن به حرف تبدیل شده و مردمان زبان یکدیگر را نمی‌فهمند. دنیای ما عالم عشق و مهر و هم‌داستانی نیست. رابطه‌ای که مردمان با هم دارند و بیشتر این رابطه، زبانی در حد مناسبات مادی و تولید و مصرف است و به این ترتیب عجیب نیست که زبان هم وسیله‌ای باشد در میان وسائل دیگر و غیر از این چه می‌تواند باشد، زیرا که امروز هرچه هست وسیله است. پس زبان تبدیل می‌شود به مجموعه علائمی که برای فهمیدن اغراض یکدیگر در زندگی روزمره و در معامله و مبادله اشیاء به کار می‌رود. با توجه به عنوان مقاله هم حتی می‌توان زبان امروز را به عنوان وسیله هم تعریف کرد و در عین حال انحطاط آن را در متن تمدن جدید

در نظر گفت، بی‌آنکه لازم باشد آن را یکی از نتایج و عقبات و اوقات انحطاط تمدن بدانیم. این اصرار را از آن جهت می‌کنیم که تجزیه فرهنگ به اجزاء و عناصر درست نیست و ما را به اشتباه و خطا می‌اندازد. در فرهنگ، کل و جزء معنی ندارد. هر جزئی که به نظر آریم تمام فرهنگ است و اجزائی که از هم جدا باشد یا کلی که بتوان اجزایش را از هم تفکیک کرد معنی ندارد. پس به اعتباری می‌توانیم بگوییم بحران زبان همان بحران فرهنگ و انحطاط تمدن است و یکی نتیجه و معلول و دیگری علت نیست. (داوری، ۱۳۹۲: ۴۳)

سیطره اینسترومنتالیسم^۵ در زبان و فرهنگ: اینجا داوری به سیطره اینسترومنتالیسم در عصر جدید اشاره دارد و آن را در زبان و فرهنگ تشریح می‌کند و مفهوم زبان و بحث زبان را در ساحت نظری مورد مذاقه قرار می‌دهد و بعد اینگونه استدلال می‌کند:

اشاره کردیم که زبان امروز به شیء تبدیل شده است و این لازمه مطالعه ابژکتیو^۶ است. وقتی می‌گوییم زبان وسیله تفهیم و تفاهم است زبان را مثل هر وسیله دیگری امر عرضی و بی‌اهمیت قلمداد کرده‌ایم. منتها می‌گوییم این تعریف حاصل ملاحظه و مطالعه بی‌طرفانه علمی است و حال آنکه این تعریف در واقع حکم ارزشی را در خود مضمر و مستتر دارد و اگر بعضی از حوزه‌های علوم اجتماعی زبان را اینچنین تعریف می‌کنند می‌شود توجیه کرد و گفت که به هر حال این علوم اگر علم هم باشند مربوط به این تاریخ و در زمینه این تمدن است و همین زبانی را می‌شناسد یا می‌خواهد بشناسد که امروز رایج است و درصدد تحقیق درباره ذات زبان و ذات انسان نیست. (داوری، ۱۳۴۸: ۱۹)

تمایز زبان و ذات زبان: داوری بین زبان و ذات زبان تمایز قائل می‌شود و می‌گوید امر زبانی که امروز در باب آن صحبت می‌کنیم و ذیل ساحت لوژیک قرار می‌گیرد و بخشی از آن که ذیل مدنیت جدید رشد و نمو کرده است ربطی به لوگوس ندارد. برای فهم ساحت انتولوژیکال زبان نمی‌توانیم به زبان به مثابه یک امر عرضی نگاه کنیم و با رویکردهای زبان‌شناختی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی آن را مورد مذاقه قرار دهیم. اگر در باب ذات زبان و ذات انسان می‌خواهیم گفتگو کنیم باید فهمی از لوگوس به مثابه امر حقیقی و جهان‌شمول داشته باشیم که ماوای آن در ساحت انتولوژیکال است، در حالی که بحث‌هایی که در باب زبان، امروز و در وضع کنونی رخ می‌دهد، در ساحت اُنْتیک مطرح می‌شود. اما اگر اینگونه به بحث زبان پردازیم و ساحت انتولوژیکال را نادیده بینگاریم چه مشکلی پیش می‌آید؟ پاسخ داوری به این اشکال چنین است:

اشکالی که اینجا پیش می‌آید این است که اگر این زبان روزمره به عنوان زبان به طور مطلق یا زبانی که در طول تاریخ بر اساس تحولات و تطورات اجتماعی دستخوش تغییر شده است به حساب آید و به نام علم گفته شود که باید به شناسایی واقعیت — که البته از نظرگاه علم واقعیت همان امور محسوسه و پدیدارهاست — اکتفا کرد، به طور ضمنی یک اصل متافیزیکی مورد قبول قرار گرفته که به موجب آن بشر چیزی جز همین گذران حیات روزمره نیست، یعنی موجودی است که به دنیا می‌آید، رشد می‌کند، بعد به نظام تولید و مصرف وارد می‌شود و رسم و راه جامعه را یاد می‌گیرد و غالباً به آن گردن می‌گذارد و بالاخره می‌میرد. پیداست که این برداشت، خود نوعی متافیزیک است. متتها متافیزیکی که حاصل تفکر نیست و مناسب دورانی است که بشر دیگر فکر نمی‌کند و اگر به علم هم می‌پردازد علمی است که او را از خود نمی‌ستاند و خلاصه آن علم هم فکر نمی‌کند. این نحوه تلقی نسبت به زبان را با نوعی نومینالیسم^۷ می‌توان نزدیک دانست، زیرا با این نحوه تلقی و از لحاظ نومینالیسم زبان فقط اسم و کلمه است و دلالت لفظ بر شیء از نوع دلالت وضعی لفظی است و ارتباطی میان کلمه و شیء وجود ندارد. اما باید توجه داشت که حتی در نومینالیسمی نظیر نومینالیسم بارکلی زبان از آن جهت که باعث ایجاد مفاهیم کلی و تفکر مفهومی شده است اهمیت خود را در تاریخ و تمدن غربی حفظ می‌کند و حال آنکه از نظرگاهی که معمولاً امروز به زبان نگاه می‌کنیم و اصولاً با منظور کردن زبان فعلی، کلمه و شیء یعنی دال و مدلول اصلاً چیزی نیستند و صرف موهوم هستند. حالا اگر قدمی فراتر گذاریم و به جای آنکه زبان را وسیله تفهیم و تفهم بدانیم آن را مجموعه علائم و سیستم روابط آنها بدانیم باز هم زبان را شیء انگاشتیم، چه به این ترتیب هم فقط زبان موجود از پیش را منظور کرده‌ایم و حال آنکه کلام و سخن احیاناً بیان معانی ناگفته است. به عبارت دیگر، زبان واسطه میان من و جهان و من و دیگران است و این من از آنجا که در وضع تاریخی قرار دارد آنچه که می‌گوید ممکن است نو و بدیع باشد و لااقل بیان هنرمند از این قبیل است. در اینجا می‌توان ایراد کرد که حتی هنرمندی که با زبان سر و کار دارد از زبان موجود مدد می‌گیرد. این راست است اما این زبان موجود فقط کلماتی نیست که در کتاب‌های لغت آمده است، بلکه زبان در صورت جمله و عبارت زبان می‌شود و بسیاری از اجزاء جمله مثل قید و ضمیر و ... وقتی معنی پیدا می‌کنند که کسی آن‌ها را بگوید. مثال بزنیم: ضمیر شخصی من در هر زبانی هست اما لفظ من تا کسی آن را به کار نبرده است چیزی نیست و معنایی ندارد. شخص با گفتن من و بیان چیزی که اصیل است در عین ابداع، خود را نیز متحقق می‌کند، یعنی به من معنایی می‌دهد. حالا اگر اشخاصی کلمه من را صرفاً به کار می‌برند و بیان معنایی نمی‌کنند

دلیلش این است که اینها کسانی هستند که در مقوله اشیاء می‌گنجد و تشخیص من آنها بواسطه کار و شغل و خوردن و پوشیدن و سکنی گزیدن در محل خاصی است و در واقع وقتی که انسان مرده است و زبان به کلمات و سیستم کلمات مبدل شده است بحث کردن از زبان اصیل و کلام بدیع مشکل است. با اینهمه نباید گمان کرد مرگ انسان و همراه آن مرگ زبان به این علت است که سیستم اصالت دارد. البته در تمدن امروز وجود سیستم‌ها را نمی‌توان انکار کرد و در هر سیستمی شخص حتی اگر این شخص به صورت مجهول هم بیان شود- محو و بی اثر و در حکم نیست است. مع‌هذا تصدیق سیستم مربوط به مرگ انسان است و گر نه انسانی که از اصل خود دور نیفتاده است در درون هیچ سیستمی نمی‌گنجد و به این جهت استروکتورالیسم را به خاطر قول اصالت سیستم و صرف توجه به سیستم کلام لفظی می‌توان یکی از متافیزیک‌های عصر و تاریخ فعلی شمرد که به نام علم حرف می‌زند. با اینهمه در این معنی بحثی نیست که زبان با استفاده از علائم و کلمات متعلق می‌شود. اما چنانکه گفتیم علائم و مجموع آنها و حتی سیستم روابطی که آنها را به هم می‌پیوندند برای بیان زبان کافی نیست. زبان وقتی هست که کسی سخن بگوید و دیگری آن را دریابد و وقتی کسی سخن می‌گوید پیداست که درباره کسی یا چیزی می‌گوید و گر نه کلمات نامربوط بی‌معنی که راجع به چیزی نباشد کلام و سخن نیست. به بیان دیگر زبان همان تفکر است. (همان: ۱۹-۲۰)

ریشه اصلی تاملات داوری در باب زبان: اینجا به نظر می‌رسد ریشه اصلی تاملات داوری در باب زبان بیان می‌شود:

زبان همان تفکر است و تفکر همیشه متعلق دارد و به قول هوسرل علائم زبانی یک منظور ایده‌آلی دارد و یک منظور واقعی؛ معنی ایده‌آل، التفات به واقعیت و امر انضمامی دارد که علامت، دال بر آن است. پس زبان شیء یا ناشی از اشیاء نیست، سوژکتیو هم نمی‌تواند باشد بلکه علائم زبان استعلائی دارند و فعل این استعلا هم‌زمان با بیان جمله است. حتی وقتی کلمه‌ای را هم ادا می‌کنیم این کلمه عین همان شیء مدلول نیست و مدلول نیز بدون کلمه معنایی ندارد. حالا بیهوده بحث نکنیم که تعلق فلان کلمه به فلان شیء چراست و دلالت لفظ بر معنی چگونه است. بحث‌هایی که در این زمینه شده و آرائی که اظهار گردیده است هیچ چیز را روشن نمی‌کند. شاید این پرسش بیشتر روشنگر باشد که چگونه گاهی کلمات و عبارات منظور واقعی خود را از دست می‌دهد؟ گفتیم که زبان واسطه میان من و دیگران و من و جهان است، اما واسطه‌ای که می‌تواند عین اتحاد شخص با جهان و با دیگران باشد. وقتی من و طبیعت از هم جدا

نبود - مراد از من و طبیعت معانی امروزی آنها نیست - و نی حکایت و شکایت از جدایی نمی‌کرد و مرد و زن از نفیرش ننالیده بودند زبان بیان این اتحاد بود. نگوئیم سمبل‌ها فاصله‌ای در این میان ایجاد می‌کردند. زبان سمبولیک قدیم که از دست رفته است مربوط به تخیل ابداعی است که ذاتاً با تخیل امروزی که متعلق به بحث روانشناسی رسمی است و غالباً از آن وهم و خیال‌پردازی مراد می‌شود فرق دارد. این خیال یک فانتزی ساده یا بچگانه است. دیگر تخیل، نفوذ در واقعیت و یا در اصل نیست، بلکه این خیال‌ها و صور جزئی هستند که جای واقع و انضمامی را گرفته‌اند. در آغاز دوره فلسفه یونانی یعنی با ظهور سقراط و افلاطون و ارسطو بود که این مشکل دلالت الفاظ بر معانی پیش آمد و طرح منطق ریخته شد و باز هم تا آغاز دوره جدید جدایی کنونی میان علامت و چیزی که علامت مشخص آن بود وجود نداشت، یعنی وقتی سخن گفته می‌شد می‌دانستند راجع به چه چیز صحبت می‌کردند یا لاقبل خیال می‌کردند که این را می‌دانند. یعنی این تردید و بالاتر از آن، بدبینی و بدگمانی نسبت به زبان وجود نداشت. خدا و معانی و مفاهیم خیر و شر و آثار هنری معنایی صریح و قاطع داشت. اما در روزگار ما بسیاری از این معانی بی‌معنی شده است و دیگر کلماتی مثل زبان و مکان محسوس و معقول و ذهنی و خارجی و حتی علم معنای صریحی ندارند و در واقع نمی‌دانیم مدلولشان چیست. (همان: ۲۰-۲۱)

خوانش فرهنگی، تئوریک و انتقادی زبان: مباحث مطروحه توسط داوری بسیار پیچیده و متنوع‌الاضلاع است و شاید هیچ متفکر معاصر ایرانی به این مبسوطی به موضوع زبان تاکنون پرداخته است و جالب اینجاست که این مباحث قریب شصت سال پیش در فضای فکری و فلسفی ایران مطرح شده است، اما تاکنون محققین و پژوهشگران به مباحث او از منظر انتقادی نپرداخته‌اند و کماکان در باب زبان بصورت /مر بسیط سخن می‌گویند. برای فهم بحث داوری باید به بحث‌های سه فیلسوف قاره‌ای: نیچه، هوسرل و هایدگر در باب زبان و نسبت زبان و تفکر اشراف داشته باشیم (اشتراوس، ۱۳۹۹: ۱۷) که خود پژوهشی مستقل می‌طلبد. اما نکته مهم این است که در بستر ایران بیرون از پیکارها و رویکردهای سیاسی امنیتی در باب زبان و حتی بحث‌های زبان‌شناختی معطوف به زبان فارسی قریب به شصت سال پیش در ایران داوری که در باب زبان بحث‌های جدی و بنیادینی را مطرح کرده است، در بین شاگردان وی کمتر کسی بحث‌های او در باب زبان را دنبال کرده و در بستر ایران به بحث‌های زبان و فکر و بحران فرهنگ و مسئله انحطاط پرداخته و از آن منظر پیچیدگی‌های امر زبانی را مورد مذاقه قرار داده است.

رد خوانش‌های سیاسی، امنیتی و ناسیونالیستی زبان: نکته مهم دیگر این است که در ایران مقوله زبان به معنای فلسفی، نظری و علمی مورد نقد و بررسی قرار نگرفته است، بلکه از جنبه‌های سیاسی، امنیتی و ذیل گفتمان ناسیونالیسم مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. به عنوان مثال، در حوزه نگاه امنیتی به زبان، عباس اقبال آشتیانی و در حوزه نگاه ناسیونالیستی به زبان خیل عظیمی از محققان و پژوهشگران معاصر ایران مانند نصرالله پورجوادی و حمید احمدی را می‌توان نام برد. در ایران از منظر تئوریک و انتقادی به مساله زبان پرداخته نشده است، اما می‌توان گفت نگاه رضا داوری اردکانی یک استثناء است که تلاش کرده زبان را در یک مستوای انتولوژیک مورد مذاقه قرار دهد و به این جهت دچار خوانش‌های ناسیونالیستی هم نسبت به زبان نشده و مشخصاً نگاه وی به زبان فارسی رویکرد مبتنی بر خوانش‌های فرهنگی است تا قرائت‌های ناسیونالیستی و این فضای گفتمانی و دیالوگ و گفتگو را به مراتب وسیع‌تر می‌کند و به ما امکان می‌دهد که بتوانیم در باب زبان ذیل مقولات انتولوژیک در نسبت با تحولات تاریخی، فرهنگی و اجتماعی بحث و گفتگوی جدی داشته باشیم.

۴. هبوط بشر و نسبت آن با زبان

مفهوم هبوط بشر در سه دین یهودیت، مسیحیت و اسلام یک مقوله مشترک است و مکتب انتقادی فرانکفورت و بسیاری از کسانی که ذیل نگاه‌های انتقادی به مساله تحولات تاریخی و منطق تحولات سرمایه‌داری هم نگاه کردند از مفهومی به نام «وضع انسانی» (Human Condition) یاد کرده‌اند. یعنی انسان کما هو انسان وقتی در ساحت انسانی قرار می‌گیرد خود انسان بودگی‌اش وضعی را بر او مستولی و مترتب می‌کند که از آن در ادبیات الهیات یهودی، مسیحی و اسلام به عنوان هبوط بشر یاد می‌شود (پویا، ۱۳۷۴: ۵۴). داوری هم در بحث زبان صحبت از هبوط بشر و نسبت آن با زبان می‌کند:

از هنگامی که زمان و مکان مطلق نیوتنی و فضای سه بعدی اقلیدسی اعتبار خود را از دست داد و زمان-مکان (جای-گاه) و فضای چهار بعدی انیشتینی مقبول افتاد، چشم‌انداز هنرمند نیز از بین رفت یا دستخوش دگرگونی شد و از آنجا که جز امر محسوس و انتزاعی دیگر چیزی نبود و امر جوهری بی‌اعتبار و مردود شد، در زندگی روزمره و حتی در هنر هم مناط، امر محسوس و انتزاعی قرار گرفت و به این ترتیب ایمان و یقین از میان رفت، یعنی یک بار دیگر بشر هبوط کرد. در چنین وضعی به

جای قاعده قدیم که اصل هبوط را مقدس و احیاناً الهی و یقینی و بی‌چون و چرا می‌دانستند، تولید و بازده و قدرت پول و نفسانیت قاعده و مرجع شد و عقل بشر اصالت پیدا کرد و مناط و ملاک و منادی حقیقت شد و این مقام غفلت آدمی بود از اینکه افتاده در جهان و تنها و مخفوف به مرگ و عدم است و عجب این است این داعیه در تاریخی اظهار شد که انسان به مرحله هبوط مجدد نزدیک‌تر بود و هرچه نزدیک‌تر شد در این داعیه بیشتر اصرار ورزید. و حال ما بشری هستیم مدعی عظمت و حتی الوهیت و ناسخ «مطلق» و با اینهمه اسیر و برده زمان. ما بشری هستیم که مطلق‌های قدیم را انکار می‌کنیم اما زبان و علم و منطق و مفاهیم آن را مطلق می‌انگاریم و در پناه این مطلق از تفکر استغناء می‌کنیم و آخر الامر ما بشری هستیم گمشده در بازار تولید و مصرف و تبلیغات و حرف و قال و مقال، حریصانه مصرف می‌کنیم بی‌آنکه بدانیم چه چیزی را مصرف می‌کنیم و آیا به آن احتیاج داریم یا نداریم. قاعده قدیم دیگر فراموش شده است و شاخه‌هایی که در متن تمدن جدید جای قاعده قدیم را گرفته، از نظر پنهان است اما به مدد زبان و وسیله تصاویر و کلمات ما را آنچنانکه بازار مصرف می‌خواهد می‌پرورد. (داوری، ۱۳۴۸: ۲۱)

نسبت زبان با سوپژکتیویسم و غلبه نگاه فنومنال به جای نگاه نومنال: در اینجا داوری در باب زبان و نسبت آن با سوپژکتیویسم بحث می‌کند؛ یعنی در وضعیت سوپژکتیویسم و غلبه نگاه فنومنال به جای نگاه نومنال^۸، خود امر زبانی هم دچار پریشانی می‌شود. اینجا دیگر بحث بر سر این زبان و آن زبان نیست، یعنی ساحتی که داوری در باب آن می‌اندیشد و نسبت با سوپژکتیویسم را که در باب آن تأمل می‌کند، فقط زبان فارسی، ترکی، عربی، انگلیسی و ... نیست، بلکه اساساً زبان به معنای انتولوژیک آن مورد نظر است. داوری این مسئله را اینگونه تشریح می‌کند:

گفتم که زبان، گفتن چیزی، به کسی یا در باب چیزی است و وقتی زبان دیگر مضمونی نداشته باشد فقط به گفتار و حرف تبدیل می‌شود، آنهم گفتار صرف و نگفتن چیزی به کسی، و در اینصورت است که از تفاهم و هم‌زبانی نمی‌توان دم زد. (داوری، ۱۳۹۳: ۹۷)

چنین بحثی را ماکس وبر با عنوان «افسون‌زدایی از هستی» (Disenchantment) دارد. هنگامی که هستی هیچ رازی ندارد به تو بگوید زبان هم قرار نیست پرده‌ای از روی چیزی بردارد؛ یعنی قرار نیست حقیقتی را که مستور است مکشوف نماید چون اصلاً چیزی نیست که در پس پرده وجود داشته باشد (منوچهری، ۱۳۷۵: ۲۹). زبان سوپژکتیویسم، زبان

ابزارگرایانه است، زبانی است که دیگر از جوهر صحبت نمی‌کند بلکه قرار است وسیله‌ای باشد برای پیشبرد اهداف و بسط منطق بازار. داوری این وضع پارادوکسیکال را اینگونه ترسیم می‌کند:

پس چگونه است که ما در عصر وسایل ارتباط جمعی (رادیو، تلویزیون، سینما، روزنامه و ...) می‌بینیم که زبان نه تنها تاثیر خود را از دست نداده است و حتی شاید یکی از وسایل بسیار موثری است (اینجا روی وسیله تاکید می‌کنیم و البته مراد بیشتر فونکسیون -کارکرد- زبان است) که در یکسان کردن مردم و بارآوردن آنها موافق مقتضیات جامعه مصرف و موافق مد روز دست اندرکار است. زبان امروز به یک قدرت تبدیل شده است و نمی‌توان گفت که در اختیار صاحبان قدرت است، بخصوص که مورد اعمالش سلب قوه تفکر است و در این مورد میان مردم عادی و ارباب قدرت هم تفاوتی نیست، این زبان آدم‌هایی را پرورش می‌دهد که خاصه آنها فکر نکردن و شتابزدگی و انهماک در مصرف یا حسرت محرومیت از مصرف است. (داوری، ۱۳۴۸: ۲۳)

نسبت زبان و تفکر: مفهومی که داوری از زبان مطرح می‌کند در افق تاریخی عالمیت اسلامی، حداقل در عصر معاصر ممتاز و بی‌بدیل است و از محدود نظریاتی است که می‌گوید زبان ارتباط با تفکر دارد، و این زبانی که تبدیل به وسیله و ابزار شده است اساساً ساختار و فونکسیون آن قرار نیست تأمل، تفکر و تذکار به وجود باشد، تفاهم ایجاد کند، انسان‌ها را به هم نزدیک کند و افق گشوده پیش روی انسان بگذارد، بلکه کارکرد این زبان ابزارگرایانه‌ای که تبدیل به وسیله شده است این است که آدم‌هایی را بسازد که خاصیت و شاخصه اصلی آنها عدم تفکر و حل شدن در مصرف و یا حسرت محرومیت از مصرف است.

قدرت وجودی زبان: اینجا داوری یک سوال مهم و یک پارادوکس چالش‌برانگیز را مطرح می‌کند و آن این پرسش است که «پس این معنای خالی از معنای امروز را که تا این اندازه قدرت هم دارد چگونه باید توجیه کرد؟» (همان: ۲۳) این پرسشی است که تاکنون به صورت جدی به آن پاسخی درخور داده نشده است. اگر واقعاً زبان قدرت وجودی خود را از دست داده است و انسان کماکان بخشی از وجود است و هستی دارد، پس چگونه است که خاصیت وجودیش را از دست داده است، ذیل سوژکتیویسم قرار گرفته است و

اگر اساساً وسیله‌ای برای بسط بازار و مصرف است پس چرا تا به این حد قدرت دارد؟ پاسخ داوری قابل تأمل است:

زبان امروز تفسیر صورت‌های خیالی است، ما دیگر با امور واقعی سروکار نداریم و صورت‌های خیالی و موهوم را مصرف می‌کنیم. به عبارت دیگر، بسیاری از چیزها که در زندگی ما مطلوب و خواستنی است به اصطلاح مطلوب لذاته نیست بلکه مطلوب لغیره است، یعنی با این صورت‌های خیالی مطلوب می‌شود؛ بدون این صورت‌ها، اشیاء چیزی نیستند که به درد ما بخورند یعنی اصلاً کالا نیستند. اینها بدون تبلیغ آنچه هستند نخواهند بود یا بهتر بگوییم جز آنچه هستند نخواهند بود. ساختن و پرداختن این صور خیالی از طریق تبلیغ ظاهراً محدود به هیچ حدی نیست و وقتی اصل و قاعده در نحوه تفکر و زبان و بیان یک تمدن از میان رفت و قاعده کوچه جانشین آن شد، هرگونه تعبیر و تفسیری مجاز می‌شود و کلمات و به خصوص تصاویر معانی دوپهلوی و چندپهلوی پیدا می‌کند و کار به جایی می‌کشد که دیگر نه جای تفاهم می‌ماند و نه سوء تفاهم. وقتی باید قبول کرد که سعادت در مصرف فلان وسیله آشپزخانه است دیگر چه گفته‌ای را می‌توان بی‌معنی خواند. مگر بی‌معنی‌تر از این چیزی وجود دارد که بگوییم مثلاً فلان اتومبیل یا بخاری یا صابون و آب گرم‌کن را بخرید تا خوشبخت شوید. گرفتاری این است که همه ما مهمل‌بودن این‌گونه مطالب را تصدیق می‌کنیم، اما در عین حال مشیت ما سخت بسته و تابع این مهملات است. ما از تبلیغ و تبلیغات و اعلانات اظهار بیزاری می‌کنیم اما تبلیغ اثر خود را می‌کند. (باز می‌بینیم که چگونه نظر و عمل از هم جدا شده است که این هم نشانه یا صورتی از انحطاط زبان است) و این تأثیر از طریق غیرمستقیم است، چون ما مخاطب هیچ‌یک از گفتارهای تبلیغاتی نیستیم و اصولاً از نظرگاه تبلیغات شخص وجود ندارد و این مصرف‌کنندگان متحرک هستند که به طور تصادفی دستخوش سیل گفتارهای توخالی آگهی‌ها و اعلانات می‌شوند. پس مسئله نباید به این صورت مطرح شود که ما چگونه زبان فعلی را درمی‌یابیم. در واقع مسئله تفاهم و هم‌زبانی مطرح نیست، بلکه بحث بر سر تأثیر الفاظ و صورت‌های خیالی است، یعنی زبان ساحت نفسانی بشر، زبان خور و خواب و خشم و شهوت و لذت و بالاخره زبان تولید و مصرف. راز این تأثیر را روانشناسی‌های جدید در فراشدهای روانی نظیر همانندشدن و فرافکنی و انتقال می‌دانند که مقتضیات حیات روح بشری در این تاریخ است، وانگهی می‌توان گفت که زبان امروز که همواره با صور خیالی است پر از ابهام و پیچیدگی است و خاصه‌ی آن هم همین است، چنانکه بسیاری از گفتارها و بخصوص آگهی‌های تجاری و تبلیغاتی برای گویندگان و نشردهندگان آن هم معنای محصلی ندارد و جهت وجودیش نیز میل ذاتی افراد و

اشخاص نیست، بلکه مبنای آن را در ایدئولوژی‌های اجتماعی و اقتصادی باید جست و این ایدئولوژی‌ها که بدون زبان تحقق نمی‌یابد، قدرت خود را از طریق آن اعمال می‌کند. (همان: ۲۳)

نسبت زبان و وجود: اینجا داوری به مسئله زبان، دیگر از منظر سیاسی، امنیتی و یا زبانشناختی نمی‌پردازد و روی مصداق‌های زبان صحبت نمی‌کند، بلکه از ساحتی از زبان صحبت می‌کند که نام دیگر آن وجود است و اساساً منظور نسبت انسان با وجود و نسبت تفکر و انسان است؛ یعنی انسان کما هو انسان با مهملات نمی‌تواند انسان‌بودگی خود را تجربه کند. همانطور که داوری اشاره می‌کند معیشت ما در این وضع تاریخی که اکنون در آن به سر می‌بریم شدیداً ریشه در این ساختار مهملات دارد، اما به این هم باید آگاهی پیدا کرد یا به آن آگاهی داشت یا خودآگاهی پیدا کرد که این زبان، انسان پرورش نمی‌دهد. اگر انسان به معنای تفکر و نسبت یا نسبت‌هایی با وجود داشتن باشد آنگاه از این سنخ زبان نباید انسان به معنای وجودی توقع داشت بلکه ساختار مهملات انسان و آدم‌هایی را پرورش می‌دهد که عدم تفکر و شتاب‌زدگی و غرق‌شدگی در مصرف یا حسرت محرومیت از مصرف جزء ویژگی‌های لاینفک آنها می‌شود.

۵. در میان حرف و تصویر

۱.۵ نسبت صورت‌های خیالی با زبان و اینکه چگونه جای مضمون واقعی زبان قدیم را گرفتند؟

بحث مهم دیگر داوری در باب حرف و تصویر است که در ساحت اندیشه‌ها و نظریه‌هایی که امروز در ایران و در عالمیت اسلامی وجود دارد اگر نگوییم اصلاً به آن پرداخته نشده، حداقل می‌توان مدعی شد که خیلی کم به آن پرداخته شده است. داوری چندین بار به اهمیت صور خیالی در زبان امروز اشاره کرده بود. حال این صور خیالی با زبان چه ارتباطی دارند و چگونه جای مضمون واقعی زبان قدیم را گرفتند و آن چیزی که اریک فروم به آن «زبان از دست رفته» می‌گوید (پیروزکار، ۱۳۵۲: ۴۴) و داوری هم تحت عنوان «زبان از دست رفته» به آن اشاره می‌کند، چه نسبتی با بحث حرف و تصویر دارد. داوری می‌گوید:

فهم این امر با توجه به نحوه تفکر علمی جدید و اصالت دادن به پدیدارها و سیر تکنولوژی و اختراعات امروز و به خصوص اشاعه روزنامه و سینما و تلویزیون چندان

دشوار نیست، اما این تصاویر که دنیای ما را پر کرده است بدون تعبیر و تفسیر لفظی ارزش ندارد و ارزش الفاظ هم بسته به وجود این تصاویر است، زیرا تصاویر اگر به عنوان صرف تصویر منظور شود به وجوه مختلف قابل تعبیر و تفسیر است، اما از آنجا که اقتضای وجود آنها با اقتضای تمدن فعلی به هم بسته است و زبان نیز ناگزیر از این اقتضاء تبعیت می‌کند تفسیری که از تصاویر می‌کند گزافه و دلخواه نیست بلکه می‌توان گفت این تفسیر به تبع تصاویر و علائم است و بالعکس اینجاست که بیننده تصویر و شنونده تعبیر لفظی دیگر کمتر امکان تفسیر می‌یابد و اگر هم پرسشی در این باب بکند خلاف‌آمد عادت است و آن را به چیزی نمی‌گیرد. معنی این امر تنها آن نیست که زبان، زبان تصویر است و تصویر به این زبان احتیاج دارد، بلکه اقتضای انحطاط زبان با اقتضای معنی بشر یکی می‌شود. (داوری، ۱۳۴۸: ۲۳)

اینجا می‌بینیم که بحث زبان صرفاً بحث سیاسی، امنیتی، تاریخی، ناسیونالیستی و ... نیست بلکه زبان با تفکر و اساساً با معنای بشر یا اینکه اساساً انسان بودن چیست یا وجود چیست ارتباط پیدا می‌کند. داوری این بحث را اینگونه ادامه می‌دهد:

البته پیداست که رابطه تصویر و بیان همیشه و همه جا یکسان نیست. هر جا متن و گفتار مهم است تصویر کم اهمیت می‌شود و برعکس در جایی ممکن است تصویر آنقدر مشخص باشد که حاجت به تعبیر لفظی نداشته باشد و این را در تئاتر مخصوصاً در کمدی خوب می‌توانیم دریابیم. بعضی از کمدین‌های خوب به این نحوه ارتباط آشنایی دارند و وقتی در کار خود موفق هستند که این ضابطه را مراعات کنند. اگر بخواهیم این مطلب کلی را بر موارد آن اطلاق کنیم می‌بینیم در مطبوعات قدیم که می‌بایست بنیان ایدئولوژیک تازه را تحکیم کنند و رسوخ دهند تصویر چندان اهمیت نداشت اما وسیله ارتباط جمعی امروز و مثل اعلای این وسایل، دیگر روزنامه نیست بلکه تلویزیون است. (همان: ۲۳)

جالب است که این بحث‌ها حدود شصت سال پیش دارد انجام می‌شود. امروز که ما در یک فضای بسیار پیچیده‌تر رسانه‌ای قرار گرفته‌ایم درستی این تعبیر به نظر می‌رسد باید بیشتر قابل تأمل باشد، اما امر زبانی کماکان در اینجا در **وضع پیشا-داوری** است. داوری در این باب اینگونه بحث خود را ادامه می‌دهد و به درستی می‌گوید:

ولی همان روزنامه نیز صورت دیگری پیدا کرده و با تلویزیون و سینما همراه و هماهنگ شده تا آنجا که می‌توان گفت بشر در میان تصاویر و حرف گم شده و از طریق روزنامه و رادیو و سینما و تلویزیون برده تمدن است و این‌ها هستند که راه و

روش زندگی او را تعیین می‌کنند و او که نه ایمانی دارد و نه یقینی، فقط گاهی احساس غربت و تنهایی در دنیای وانفسا می‌کند. در حقیقت هم زبان امروز بیان هیچ ایمان و یقینی نمی‌کند. حتی متون مقدس و کتب آسمانی هم با زبان متداول امروزی مورد تفسیر قرار می‌گیرد (نمونه‌اش تفسیری است که بعضی از ارباب دین درباره آیات قرآنی و اخبار از تسخیر فضا و سفر به ماه کردند) و از این طریق یقینی بودنشان منتفی می‌شود. پس ایمان و یقین را در کجا باید جست یا به عبارت دیگر بشر چگونه می‌تواند زبان از دست رفته را باز یابد. (همان: ۲۳)

بنابراین اینجا می‌بینیم که بحث زبان ارتباط بنیادینی با مفهوم وجود دارد. وقتی صحبت از زبان از دست رفته می‌شود یعنی صحبت از غیبت معنا می‌شود، یعنی انسان امروز با غیبت معنا مواجه است. این غیبت معنا در زبان، خودش را پدیدار می‌کند. حالا که ما دچار غفلت شدیم و زبان از دست رفته و یا معنای از دست رفته و زبان از دست رفته توان بیان منادات و نداها و رازهای وجود را ندارد، انسان چگونه می‌تواند خلق شود؟ اینجا پاسخ داوری تأمل‌برانگیز است:

به این سوال جوابی نمی‌توان داد، ولی به هر حال کسانی هستند که بی‌توجه به امر اساسی که انحطاط زبان بدان مربوط است از اصطلاح زبان به مدد صرف و نحو و معانی و بیان و تقلید از متون کلاسیک دم می‌زنند یا توصیه و اصرار می‌کنند که زبان را از افواه عام بگیریم و تنها راه نجات زبان را همین می‌دانند، باید به خوش‌باوریشان حسد برد. در مقابل اینان که حقیقت زبان را در خود زبان آنچنان که بیان شده است می‌دانند گروه دیگری هستند که زبان را امر بی‌اهمیت و عرضی تلقی می‌کنند و آن را چندان قابل اعتنا نمی‌شمارند و این وضع کسانی است که زبان را فی‌المثل از نظرگاه تئوری اخبار (Information) می‌بینند و آن را تابع نظم و قاعده ماشینی می‌دانند. اینان گاهی مدعی می‌شوند که با کمک این قواعد ماشینی ملاک‌هایی برای تتبعات ادبی و حتی تشخیص صحت انتساب یک شعر به فلان شاعر به دست می‌دهند، یعنی با شمردن کلمات و با توجه به تکرار الفاظ خاص شاعر، راز شاعری او را کشف می‌کنند و با قطع و یقین یا با احتمال ۹۵ درصد حکم می‌کنند هر شعری که نسبت فلان کلماتش به همان کلمات دو به سه باشد از حافظ است و نسبت سه به چهار را در شعر سعدی و یک به هفت را در شعر فردوسی باید ملاک قرار داد. زبانی که حقایق اولین و آخرین به واسطه آن آشکار شده است و می‌شود به چنین روزگاری افتاده است و در چنین احوالی چگونه فرهنگ و تفکر و زبان دستخوش انحطاط نشود؟ (همان: ۲۳)

به عبارت دیگر، وقتی داوری در باب زبان صحبت می‌کند فی‌الواقع در باب تفکر صحبت می‌کند، هنگامی‌که در باب تفکر صحبت می‌کند، در باب وضع فرهنگ انذار می‌دهد و آنگاه که در باب وضع فرهنگ صحبت می‌کند در حقیقت صحبت از مفهوم انحطاط وجودی بشر می‌کند و همه اینها را در ساحت امر زبانی مورد تأمل قرار می‌دهد و چنین تأملاتی در افق تاریخی معاصر ما بی‌نظیر است و می‌توان ادعا کرد که کمتر کسی در ایران از این منظر به زبان پرداخته است. داوری بحث انتقادی خویش را این‌گونه پی می‌گیرد و می‌گوید:

تمدن معاصر، بشر را به انحطاط سوق می‌دهد و متفکرانی هم که خواسته‌اند این تمدن را درهم شکنند و دنیای عدم تفاهم از خود بیگانگی بشر را از میان ببرند نه تنها توفیقی نداشتند بلکه احیاناً و عاقبت‌الامر، خودشان در مسیر همین تمدن افتادند. از زمان آنها تا امروز هم وضع این تمدن اگر تثبیت نشده است، مناسباتش تسریع شده و روابط خارجی و مادی از طریق تولید و تکنیک و موسسات و ایدئولوژی‌ها آن هم به وسیله زبان و حرف، ذات رابطه اصیل انسانی را بیشتر مکتوم و پوشیده داشته است و تعجبی ندارد اگر خود این روابط و ایدئولوژی‌ها و الی آخر هم یکی یکی یا روی هم و با هم اعتبار خود را از دست داده‌اند و می‌دهند. این دنیا دیگر دنیای امور بی‌اعتبار است، متنها همین امور بی‌اعتبار بالاترین اعتبارها را دارد و دیده‌ایم همین زبانی که به حرف تبدیل شده است وسیله‌ای است برای توجیه ارزش‌هایی از ارزش افتاده و وسیله‌ای است برای پر کردن خلأ عدم تفاهم و دوری‌ها و تنهایی‌ها. در مجامع و مجالس و انجمن‌ها اشخاص معمولاً حرف می‌زنند برای اینکه چیزی گفته باشند و این امر گاهی به پرحرفی‌ها و حتی به جنون پرحرفی تبدیل می‌شود. دیگر اهمیت ندارد که چگونه می‌گوییم نظام تمدن جدید نیز وسایل و شاخه‌هایی که دارد و از طریق مجراهایی که این شاخه‌ها، حرف‌ها و گفتارهای خود را اشاعه می‌دهد امکان پرحرفی و قیل و قال را بیشتر می‌کند. چه مدام سرگرمی‌های تازه با عرضه کردن کالاهای جدید تدارک می‌بیند. بشر تحت استیلای تمدن جدید فقط آزادی‌اش را در مصرف می‌یابد. این قلمرو اختیار اوست و اما در عین این اختیار، در اختیار ناتوان است و تنها در حسرت اختیار برای اثبات رهایی که در واقع غفلت از اسارت است به پرحرفی و پرگویی می‌پردازد و تشخص خود را در این می‌یابد که برای خود می‌خورد و می‌پوشد و دنبال لذت می‌رود. آزادی او در واقع با این توهم توجیه می‌شود که آنچه او به دنبالش می‌رود و به دست می‌آورد و مصرف می‌کند حوائج ذاتی اوست و تا جهان بوده و هست احتیاجات بشر همین‌ها خواهد بود. به این ترتیب پسیکولوژیسم ایدئولوژی تشخص و آزادی بشر

امروز می‌شود و این پسیکولوژیسم (اصالت روانشناسی) و همزاد آن نومیالیسم جدید اتفاقاً مناسب وضعی است که در آن افراد از هم دور افتاده‌اند و همبستگی و دلبستگی میانشان نیست یا کم است. مهر و عشق از میان رفته است. جوامع متفرقند و پریشان و گروه‌بندی‌ها مینا و اساس بیولوژیک پیدا کرده، مگر نه این است که همه جا از گروه‌های جوانان، زنان و پیران حرف می‌زنند و بعد یک جنبه تصنعی اجتماعی هم به آن منضم می‌کنند، به این معنی که حقوق و تکالیفی برای آنها قائل می‌شوند؟ این نیز باعث می‌شود که از طریق حرف و زبان پیوند سطحی و تصنعی میان آنها به وجود آید. مطبوعات اختصاصی جوانان و زنان و به خصوص وضع زن در تمدن کنونی گواه این امر است. (همان: ۲۵)

نسبت زبان با مدرنیته و تمدن جدید: داوری زبان را در نسبت با مدرنیته و تمدن جدید بحث می‌کند؛ یعنی اساساً در ساحت مدرنیته زبان از محملی برای رسیدن به حقیقت یا محملی که در آن حقیقت خودش را مکشوف می‌کند تبدیل به وسیله‌ای برای استیلا بر دیگری یا تسخیر و تصرف دیگری می‌شود. خلاصه سخن داوری این است که مطالعه جدی درباره زبان، مطالعه درباره تمدن است و مطالعه درباره تمدن هم جدا از رسیدگی به امر زبان نیست؛ یعنی هنگامی که داوری در باب زبان صحبت می‌کند به این معناست که در باب مدرنیته صحبت می‌کند و وقتی در باب مدرنیته سخن می‌گوید به این معناست که به امر زبانی می‌پردازد. این درهم تنیدگی مقولات پیچیده خود پیچیدگی امر زبانی و فلسفه زبان را نشان می‌دهد. مطالعات علمی که به طور قراردادی زبان را جدا از متن تمدن ملحوظ می‌دارد در نگاه داوری قابل نقد است. وی می‌گوید:

مطالعات علمی که به طور قراردادی زبان را جدا از متن تمدن ملحوظ می‌دارد و یا چنانکه در جامعه‌شناسی زبان می‌بینیم به چگونگی تغییر و تطور معنی ظاهری کلمات و عبارات و نحوه اداء و بیان آنها می‌پردازد فقط می‌تواند راهنما و مددکار این تحقیق جدی باشد وگرنه تحقیق درباره ذات زبان را نمی‌شود در این حدهای انتزاعی گنجانند. طرح مسئله زبان همان پرسش از ذات بشر است و پژوهش درباره بشر از پژوهش درباره زبان او منفک نیست. (همان: ۲۵)

۶. نتیجه‌گیری

نوآوری داوری در فلسفه زبان، طرح مساله زبان بصورت انتولوژیک و نقادانه است. در خوانش انتقادی وی برای گفتگو درباره زبان باید به ذات زبان اندیشید. تفکر درباره ذات

زبان درواقع همان پرسش از وجود است و پرسش از وجود، پرسش از ذات بشر است. این بدان معناست که زبان در چارچوب نظریه اجتماعی انتقادی داوری مفهوم استعلایی پیدا می‌کند و آینده انسان در گرو این است که بتواند در باب ماهیت و ذات زبان بیندیشد که بدون مهر و الفت و انس و عشق ممکن نیست ایجاد شود. اگر به ذات زبان پرداخته نشود و صرفاً به حیثیت انتیک آن توجه شود، پریشانی و تفرقه و گروه‌بندی و جنگ و نزاع بخش لاینفک زندگی انسان در تمدن جدید می‌شود و برای یافتن راه عبوری از این بن‌بست باید به ذات وجود پرداخت. ذات وجود چیزی جز جود و دهش نیست و خست در آن راه ندارد، بل فیضان مدام است. جود هم چیزی جز مهر و عشق و همبستگی و دلبستگی نیست. اما امروز اگر جود، مهر، بخشندگی، الفت و انس نیست و تفرقه هست و با اینهمه رویکردهای علمی باز هم نتیجه‌ای حاصل نمی‌شود، دلیل این است که هنوز پرسش از ذات بشر یا پرسش از وجود جدی گرفته نشده است و زبان به رویکردهای روانشناختی، جامعه‌شناختی، ادبی، سیاسی و تاریخی تقلیل داده شده است.

تلاش داوری در باب پرسش از زبان یکی از تلاش‌ها یا یکی از کوشش‌های بسیار بنیادین در افق تاریخی عالمیت جهان اسلام و چه بسا در سطح جهان است که تقریباً شصت سال پیش آن را مطرح کرده و این مسئله را پیش پای ما گذاشته و آن این است که آیا امکان آینده دیگری برای بشریت ممکن است؟ برای اینکه بتوان به این پرسش پاسخ داد و از این سرگردانی‌هایی پیدا کرد پرسش از ذات بشر پرسش محوری و بنیادین است و پژوهش درباره بشر در خوانش داوری پژوهش درباره زبان است، به این مضمون که پرسش درباره بشر از پژوهش درباره زبان منفک نیست. به تعبیر رساتر، پرسش از ذات بشر پرسش در باب زبان است. زبان، ذات بشر، وجود و تفکر، این‌ها همه در منظومه‌ای قرار می‌گیرند که به نوعی پرسش از ذات می‌شود. پرسش از ذات کردن یعنی پرسش از امکان نوع دیگری از آینده و نوع دیگری از بودن در وضع تاریخی دیگر و در باب آن اندیشیدن و به نظر می‌رسد این یکی از افق‌های بسیار مهم است که در ایران وقتی در باب زبان وقتی می‌خواهیم بیندیشیم باید به آن التفات داشته باشیم، که تاکنون از این منظر کسی به امر زبانی نپرداخته است و چرا این مهم است؟ زیرا اینجا وقتی صحبت از زبان در این ساحت به معنای وجود می‌شود پرسش از شعر به معنای پرسش از آگاهی می‌شود، شعر نه فقط به معنای شعر ادبی یا ساحت ادبی بلکه به معنای پرسش از آگاهی وجودی است. اینجا شاعران جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کنند و آن موقع نسبت تفکر و شعر و زبان و مکشوفیت یا

انکشاف وجود در ساحت شعر مطرح می‌شود یا قابلیت طرح شدن دارد و اینجا شاید بتوان این پرسش را مطرح کرد که شعراء در جهان اسلام یا در عالمیت اسلامی مثلاً در زبان‌های عربی، ترکی و فارسی چگونه به این خودآگاهی پرداختند؟ یا چگونه به وجود به مثابه جود و خودآگاهی و تفکر و امکان عبور از غفلت و خلق یا خلاقیتی که منجر به انس، الفت، عشق، مهر و امکان بیرون آمدن از تفرقه و امکان بیرون آمدن از پریشانی پرداختند؟ بحثی که داوری مطرح می‌کند از این منظر به نظر می‌رسد قابل تامل است. اما تاکنون به مثابه یک **برنامه پژوهشی** -در خوانش لاکاتوشی- مورد واکاوی انتقادی قرار نگرفته است که اگر می‌گرفت ما امروز **این‌جا** نبودیم و شاید **آن‌جا** بودیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. انتولوژی یا هستی‌شناسی مطالعه فلسفی طبیعت هستی، شدن، وجود یا حقیقت است و مسائل مربوط به وجود، حدود وجود، نشانه‌های وجود و اقسام وجود را مطرح می‌کند که در واقع اصل موضوع هستی‌شناسی، فلسفه است. به عبارت دیگر، در هستی‌شناسی که بخشی از دانش فلسفی است ماهیت هستی، چرایی هستی و غایت هستی تبیین و بررسی می‌گردد. به این ترتیب مقصود از امر انتولوژیک، امر هستی‌شناسانه یا وجودشناسانه است (Waismann, 1951:8).

۲. لوژیک در واقع همان logic به معنی منطق است. این کلمه در ساختار زبانی، Noun، یا همان اسم می‌باشد. در واقع این کلمه کلمه‌ای خارجی است که بصورت فارسی نوشته شده است (Passmor, 1972: 52).

۳. لوگوس خصیصه‌ای در انسان است که او را به سوی قوه تمیز، منطق، قضاوت درست، مرزبندی و ادراک می‌کشانند و با عقل و شعور مخاطب کار دارد. لوگوس از مهم‌ترین اصطلاحات رایج در مدارس فلسفی یونان است که هفتصد سال قبل از میلاد مسیح، در خطابه‌ها به کار برده می‌شد و جای واژه‌های قدیمی‌تری مثل افسانه و اسطوره را گرفت. قدمت واژه لوگوس به قدمت خود زبان یونانی است. این واژه در طی زمان، معانی بسیار متفاوتی پیدا کرده، که به سختی می‌توان وجه مشترکی میان آنها یافت. شاید ترجمه این واژه به «عقل»، کمترین مشکل را ایجاد کند، اما البته خود «عقل» نیز وضوح چندانی ندارد. اگر به تفکیک سه معنای اصلی لوگوس بپردازیم، شاید بتوانیم به تحدید حوزه وسیع معناشناختی واژه لوگوس کمک کنیم. این سه معنا عبارتند از: ۱. معنای عینی، پایه یا مبنای عقلی یک چیز. این معنا غالباً دارای ماهیتی منطقی یا عددی است و نیز کارکرد یک اصل تبیین را دارد. ۲. معنای ذهنی، که همان قوه یا استعداد استدلال یا اندیشه است. ۳. بیان عقل یا اندیشه در گفتار یا نوشتار (Herrick, 1956:40).

۴. انتیک یا موجودشناختی آن نوع وجود یا هستی است که در ظل وجود موجودات معنایش را درک می‌کنیم. وجود انتیک در واقع وجود مضاف است و در برابر هستی انتولوژیک یا وجودشناختی قرار می‌گیرد که آن را می‌توان وجود فی‌نفسه نامید. تمایز میان انتیک و انتولوژیک از هایدگر است و در واقع این دو نوع هستی، دو سطح تحلیل دازاین هستند. سطح اونتیک مربوط به بخش ملموس، خاص و محلی دازاین است، یعنی بخش واقعی که می‌توان آن را مشاهده کرد. سطح انتولوژیک مربوط به ژرف‌ساختی‌ست که زیرینا و شکل‌دهنده بخش انتیک است و توصیف پدیدارشناختی را ارائه می‌دهد. از نظر هایدگر، نقطه ضعف متافیزیک سستی آن است که با نهاد فرض کردن هستی، این دو سطح را یکی در نظر می‌گیرد. به عبارت دیگر تاریخ کنونی فلسفه، با خلط موجودشناسی و وجودشناسی، از شناخت وجود به معنای اصیل آن بازمانده است (Camap, 1978:33).

۵. ابزارگرایی یا ابزارانگاری (Instrumentalism) در فلسفه علم دیدگاهی است که بر اساس آن یک نظریه علمی، یک ابزار مفید برای درک جهان محسوب می‌شود. یک مفهوم یا یک نظریه باید به واسطه اینکه چقدر مؤثر یک پدیده را شرح می‌دهد و پیش‌بینی می‌کند، ارزیابی شود، تا اینکه چقدر با دقت واقعیت عینی را توصیف می‌کند. ابزارگرایی از مناظره میان ضد واقع‌گرایی و واقع‌گرایی فلسفی یا علمی دوری می‌کند. که شاید بهتر باشد آن را به عنوان غیرواقع‌گرایی توصیف کنیم. ابزارگرایی پایه‌های ارزیابی را از اینکه آیا پدیده‌های مشاهده شده در واقع وجود دارند یا نه، به سمت تحلیل اینکه آیا نتایج ارزیابی مطابق با پدیده مشاهده شده است یا خیر، منتقل کرد (Bohr, 1962:89).

۶. ابژکتیویسم در مقابل سوژکتیویسم به معنای عینیت‌گرایی است که به معنای دوری یک محقق در فرآیند تحقیق از ارزش‌ها و گرایش‌های فردی است؛ عینیت‌گرا کوشش می‌کند تا جهان را مستقل از ذهن خود مشاهده کند و بر این باور است که فقط و فقط یک حقیقت جدای از ذهن و برداشت انسان وجود دارد و که ذهن انسان توانایی دریافت آن را دارد. سوژکتیویسم که از آن به ذهن‌گرایی، درون‌گرایی و یا خودبنیادی یاد می‌شود، عبارت است از دخالت دادن گرایش و ذهنیت‌های شخصی در داوری و شناخت جهان. به بیان دیگر اعتقاد به این که تجربه ذهنی، اساس همه معیارها و قوانین است. هر شخص از ذهنیت خاص خویش برخوردار است و ذهنیت هر شخص بر اساس علایق و سلايق فردی، متمایز از ذهنیت اشخاص دیگر است. در این تلقی، احکام و گزاره‌ها نهایتاً به رهیافت‌ها، علایق و سلايق ذهنی فرد باز می‌گردد (Bloomfield, 1939:73).

۷. نام‌گرایی یا اصالت تسمیه، نظری فلسفی است در متافیزیک که اعلام می‌کند موجودات دارای ماهیت یا ذات نیستند و تعریف‌ها در کل به گوهر موجودات باز نمی‌گردند و بیان عینی یا بازتاب واقعی نیستند؛ بلکه برداشت‌هایی هستند که خودمان آن‌ها را در مورد چیزها و امور مطرح کرده‌ایم. تمامی عنوان‌ها و اصطلاح‌های کلی از جمله آن‌ها که گویا قرار است در منطق، نوع و جنس را متمایز و مشخص کنند، اسامی قراردادی هستند؛ یعنی نشانه‌ها یا نمادهایی برخاسته‌اند و وجود عینی و واقعی ندارند. فقط امور خاص و مشخص وجود دارند. امور کلی یا جهان‌شمول یعنی امور تجریدی، ایده‌ها و ذات‌ها وجود عینی ندارند و جز زاده‌های تخیل یا زبان ما به حساب نمی‌آیند.

سرخی در دنیا نیست؛ چیزهایی وجود دارند که سرخ هستند. از نظر یک نام‌گرا اموری که با یک نام خوانده می‌شوند، در هیچ چیز با هم شریک نیستند، مگر همان نام (ویتگنشتاین، ۱۳۸۰، ص ۴۴).

۸. نومن در متافیزیک، شیء یا رویدادی است که مستقل از حس یا ادراک انسان وجود دارد. اصطلاح نومن معمولاً در تقابل با اصطلاح فنومن به کار می‌رود که به چیزهایی اشاره دارد که ابژه حواس هستند یا ادراک می‌شوند. فلسفه جدید عموماً نسبت به امکان شناخت مستقل از حواس مشکوک بوده‌است. خصوصاً ایمانوئل کانت معتقد است که عالم نومن شاید وجود داشته باشد، اما به هیچ وجه از طریق حواس انسان قابل شناخت نیست. در فلسفه کانت، نومن که قابل شناخت نیست، معمولاً با «شیء فی‌نفسه» ارتباط دارد اما ماهیت این ارتباط همچنان بحث‌انگیز است. شکل‌گیری نومن را در کتاب نقد عقل محض می‌توان رویت کرد که شباهت زیادی با جوهر هر شیء که پیش شرط شناخت و ثبات و قوام هر چیز است و از فرایندی عقلانی استنتاج می‌شود توصیف شده است و می‌توان آن را جدالی در نظر گرفت علیه فیلسوف شهیر انگلیسی دیوید هیوم (ویتگنشتاین، ۱۳۸۱، ص ۳۹).

کتاب‌نامه

- اشتراوس، لئو، ۱۳۹۹، *ریشه‌های آلمانی: نیچه، فروید، هوسرل، هایدگر، گادامر، کوهن*، ترجمه: شروین مقیمی زنجانی، انتشارات پگاه روزگار نو
- پویا، اعظم، ۱۳۷۴، *هبوط در قرآن و انجیل*، مجله بینات، سال دوم، شماره ۸
- پیروزکار، محمدرضا، ۱۳۵۲، *اریک فروم و رسالت او*، جندی شاپور سال دوم، شماره ۱
- داوری اردکانی، رضا، ۱۳۴۸، *زبان، انسان و تمدن*، مجله فرهنگ و زندگی، شماره ۱، ویژه فرهنگ
- داوری اردکانی، رضا، ۱۳۹۳، *هنر و حقیقت*، تهران: رستا
- داوری اردکانی، رضا، ۱۳۹۰، *شاعران در زمانه عسرت: ملاحظات در باب حافظ و حقیقت شعر و شاعری*، تهران: پرسش
- داوری اردکانی، رضا، ۱۳۹۲، *شعر و هم‌زمانی*، تهران: رستا
- لاکوست، ژان، ۱۳۷۵، *فلسفه در قرن بیستم*، ترجمه رضا داوری اردکانی، تهران: انتشارات سمت
- مولوی، جلال الدین محمد، ۱۳۷۸، *مثنوی معنوی*، بر اساس نسخه تصحیح شده رینولد نیکلسون، با مقدمه استاد بدیع‌الزمان فروزانفر، انتشارات امیر مستعان، تهران
- منوچهری، عباس، ۱۳۷۵، *مبانی اندیشه انتقادی ماکس وبر*، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۰۳ و ۱۰۴

نسبت زبان و انحطاط در خوانش ... (سیدجواد میری و فاطمه احمدی) ۴۳۹

نوذری، حسینعلی، ۱۳۸۶، *نظریه انتقادی مکتب فرانکفورت در علوم انسانی و اجتماعی*. تهران: نشر آگاه

ویتگنشتاین، لودویک، ۱۳۸۰، *سخنرانی درباره اخلاق رساله منطقی-فلسفی*، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران: نشر نی

ویتگنشتاین، لودویک، ۱۳۸۱، *پژوهش‌های فلسفی*، ترجمه فریدون فاطمی، تهران: مرکز

Bloomfield, L. (1939). *Linguistic Aspect of Science*, Chicago.

Bohr, N. (1962). *Atomic Physics and Human Knowledge*, New York.

Carnap, R. (1978). "The Overcoming of Metaphysics through Logical Analysis of Language" In Michael Murray, ed. *Heidegger and Modern Philosophy, critical essays*, New Haven and London, Yale University Press, pp. 23-34.

Herrick, C. J. (1956). *The Evolution of Human Nature*, New York.

Passmor, J. (1972). "Logical Positivism" in Paul Edwards, ed. *Encyclopedia of Philosophy*, New York: Macmillan Company and Free press, Vol V

Waismann, F. (1951). *Introduction to Mathematical Thinking: The Formation of Concepts in Modern Mathematics*, New York.

Wittgenstein, (1969), Ludwig, *Tractatus Loyico-Philosophicus*, Routledge and kegan Paul, London.

Wittgenstein, Ludwig, (1961), *Notes Books*, Translated by G.EM. Anscombe. London: Oxford.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی